

УДК 930.25:069](477)(092)

О. В. КАРПЕНКО*

**“ТУТ УПЕРШЕ ВІН БУВ ПРОЧИТАНИЙ”:
ДО ІСТОРІЇ АРХІВУ ШЕВЧЕНКОЗНАВЦЯ МИХАЙЛА ЧАЛОГО
В КОЛЕКЦІЇ БУДИНКУ-МУЗЕЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Висвітлено історію надходження архіву біографа Т. Г. Шевченка М. К. Чалого до Будинку-музею Тараса Шевченка. Проаналізовано внесок науковців музею у дослідження цього архівного комплексу, окреслено методи і умови їх роботи, розглянуто процес виявлення, вивчення і атрибутування неопублікованих матеріалів фонду, підготовку коментарів, публікацій наукових праць із цієї теми.

Ключові слова: М. К. Чалий; Т. Г. Шевченко; особовий архівний фонд; Будинок-музей Тараса Шевченка; М. М. Новицький; В. М. Уварова; рукописи; шевченкознавство; видання.

Роль українського педагога, літератора і громадсько-культурного діяча Михайла Корнійовича Чалого (1816–1907) – біографа Тараса Григоровича Шевченка – у шевченкознавстві важко переоцінити. Епістолярій, мемуаристика, документи поета, зібрані Михайлом Чалим, стали міцним підґрунтям для нових досліджень. Зокрема, посилення на фонд Михайла Чалого є у дослідженнях Валерії Смілянської¹, у коментарях до видань творів Тараса Шевченка. Історію опублікування і атрибутування епістолярію поета вивчали Федір Сарана, Лариса Кодацька, Василь Бородін, Жанна Ляхова та інші.

Між тим, із поля зору шевченкознавства випадає внесок співробітників Будинку-музею Тараса Шевченка (далі – БМШ) у дослідження архівного комплексу Михайла Чалого. Щоправда, у працях Павла Лопати, Галини Карпінчук, Лариси Гарбар², опублікованих нещодавно, проаналізовано праці та роль шевченкознавця Михайла Михайловича Новицького у виявленні та вивченні документів поета, зокрема й з архіву Михайла Чалого. Ми ж зупинимось на історії архіву, здійснимо аналіз наукових пошуків, умов та особливостей його дослідження працівниками музею.

Михайло Чалий із Тарасом Шевченком, “віршами якого марив з 1840 року”³, познайомився у 1859 р. у Києві. Їх поєднали спільна дружба із художником Іваном Сошенком та праця на ниві народної освіти. “Любий мій і щирий земляче”, – звертався Тарас Шевченко листовно

---

* Карпенко Ольга Василівна – старший науковий співробітник Філії Національного музею Тараса Шевченка – Літературно-меморіального будинку-музею Тараса Шевченка.

до Михайла Чалого. Педагог листування з поетом, був серед ініціаторів відкриття у Києві недільних шкіл, де викладали за “Букварем” Тараса Шевченка, став одним із організаторів поховання Кобзаря в Україні. Та головною заслугою Михайла Чалого було створення 1882 р. першої фундаментальної біографії Кобзаря – “Жизнь и произведения Тараса Шевченко (Свод материалов для его биографии)”, що здобула широку популярність в українських колах і не втратила свого значення до сьогодні. А ще були спогади про Тараса Шевченка, біографії Івана Сошенка та Пантелеймона Куліша, розвідка про відвідини Тарасом Шевченком цукрового заводу Смиренків⁴, публікації шевченкіани.

Михайло Чалий одним із перших почав ретельно збирати спогади сучасників про Тараса Шевченка, автографи, листи, інші матеріали, вивчати літературну спадщину. З 1875 р. він залишив службу, назавжди оселився у Києві і повністю присвятив себе збиранню, упорядкуванню та дослідженню шевченкіани. До останніх днів “стихійний органічний українець” продовжував друкуватися, охоче ділився спогадами про Тараса Григоровича.

У Києві впродовж 1859–1861 та 1875–1907 рр. Михайло Чалий мешкав у власному помешканні по вулиці Гоголівській, 9 (до 1902 р. – Кадетський провулок) – двоповерховому дерев’яному будинку, нижній поверх якого обкладений цеглою, потинькований. Будинок був занесений до “Зводу пам’яток історії і культури України” і до списку об’єктів, що пропонувались до взяття на державний облік, але розібраний влітку 1992 р.⁵ У цьому новому на той час будинку під час останнього приїзду до Києва 1859 р. бував Тарас Шевченко. Онучка Михайла Чалого – Маргарита Олексіївна Волковська (1887 р. н.) писала, що поет не тільки гостював тут, а й короткий час жив. Маргарита Волковська показувала кімнату на другому поверсі, яку називали “Шевченковою”. У цій кімнаті ніхто не жив – тут влаштовували вечори спогадів⁶. Любив посидіти поет і на веранді другого поверху. Після смерті Михайла Чалого оселя залишалася у власності вдови, тут же зберігався і безцінний архів біографа Тараса Шевченка та унікальна бібліотека.

Умираючи на 91-му році життя, Михайло Чалий просив свого внучатого племінника Леоніда Слищенка⁷, який на той час закінчував гімназію, передати архів директору Київського міського художньо-промислового і наукового музею Миколі Федотовичу Біляшівському⁸. Але поза волею Леоніда Слищенка архівом заволодів брат дружини Михайла Чалого – Михайло Юхимович Добрашов, а після його смерті (1919) архів зберігала дружина – Любов Федорівна Добрашова, яка жила на вул. Гоголівській, 9. Така ж доля спіткала і багату бібліотеку Михайла Чалого. У Добрашових архів Михайла Чалого, а в його складі й автографи листів Тараса Шевченка, пролежав 42 роки. Лише після раптової смерті Любові Добрашової 1949 р. її племінниця – Любов Вікторівна

Скубачевська через агронома Хому Даниловича Грамма передала архівні матеріали до Будинку-музею Шевченка⁹.

Пізніше виявилося, що переданий рукописний архів – не повний. Не було, зокрема, листа Тараса Шевченка до Михайла Чалого від 4 січня 1861 р., де повідомлялося про “Кобзаря”, подарованого Михайлу Корнійовичу поетом. М. О. Волковська розповідала, що бачила цей “Кобзар” у бібліотеці свого діда¹⁰.

Дорогоцінні реліквії зберігалися в особистому архіві Михайла Чалого разом з іншими листами Тараса Шевченка, і 90 років їхня доля залишалася невідомою. Науковому співробітнику Будинку-музею Тараса Шевченка В. М. Уваровій¹¹ за підтримки М. М. Новицького вдалося розшукати рештки архіву. Дружина Х. Д. Грамма порадила звернутися до бухгалтерії Чернігівської залізничної лікарні, де головним бухгалтером працював С. С. Скубачевський – чоловік Л. В. Скубачевської. Вони мешкали у Чернігові по вул. Фрунзе, 99. За бажанням Л. В. Скубачевської згадуваний вище лист разом із рештою архіву (“Промова Чалого біля труни Шевченка”, книга, 4 фото) передано до відділу рукописів Інституту літератури АН УРСР. А примірник “Кобзаря” 1860 р. з авторським дарчим написом Михайлу Чалому з 1961 р. експонувався в Будинку-музеї Шевченка¹².

Очевидно, спершу “Кобзар” перебував у Будинку-музеї Шевченка тимчасово, оскільки лише ювілейного 1964 р. родина Скубачевських офіційно передала його до музею¹³. На титульній сторінці книги – надпис: “Михайлу Корнійовичу Чалому на пам’ять Т. Шевченка”. Нині ця книга – одна із найцінніших реліквій Літературно-меморіального будинку-музею Тараса Шевченка.

1949 р., коли архів Михайла Чалого потрапив до Будинку-музею, там працював потужний колектив шевченкознавців: директор К. П. Дорошенко, старший науковий співробітник М. М. Новицький, завідувач фондів В. Ф. Анісов, науковий співробітник Г. Д. Омеляненко, науковий бібліограф В. В. Шпілевич¹⁴. Саме вони розпочали дослідження безцінного скарбу, що, як стверджував М. М. Новицький, “безперечно має винятковий, майже сенсаційний інтерес”¹⁵.

Дослідження архіву Михайла Чалого лягло переважно на плечі Михайла Новицького. Його праця в галузі шевченкознавства розпочалася ще 1921 р., коли він став співробітником Української академії наук, і тривала понад 40 років (із майже десятилітньою перервою на час перебування в місцях позбавлення волі).

Михайла Михайловича заарештували 1937 р., коли він, 45-річний, був у розквіті творчих сил. У довідці слідчого УКГБ написано: “По данным за 1929–1935 годы явствует, что Новицкий принимал активное участие в националистических группировках в городе Киеве, в которые входили лица различной политической, несоветской ориентации: Зеров

М. К., Могилянський М. М., Дорошкевич О. Н., Навроцкий В. О., Тарасенко М. С., Кошова А. В., Лебедь А. Д., Рублевский Л. В. и Мияковский В. К., квартиры которых часто посещал Новицкий¹⁶. Вчений не тільки “посещал” квартиру першого директора Будинку-музею Тараса Шевченка Володимира Міяковського – вони разом працювали і над виданням спадщини Тараса Шевченка, і над побудовою експозиції музею.

Після повернення до Києва із таборів “Печерлагу” з 1 червня 1946 р. шевченкознавець став працювати в Будинку-музеї Тараса Шевченка¹⁷. Щоправда, все було не так просто і за все доводилося платити. Як сказано у довідці слідчого: “Из материалов настоящего дела также видно, что Новицкий после своего возвращения в Киев обрел поддержку себе в лице директора музея Шевченко – Дорошенко Екатерины Петровны за то, что он оказывал ей помощь в написании диссертации на снискание кандидатской степени¹⁸. У Михайла Новицького не було житла і він, як і деякі інші співробітники (Г. Д. Омеляненко, В. В. Шпилевич), мешкав у підвальному приміщенні¹⁹.

Постаттю Михайла Чалого Михайло Новицький почав цікавитися давно. 1930 р. написав дослідження “Біографи Шевченка Чалий та Кониський”, де зазначив, що “робота Чалого “Жизнь и произведения Тараса Шевченко” – це була перша спроба зібрати докупи розкидані матеріали, упорядкувати їх²⁰. Аналізуючи працю Михайла Чалого, Михайло Новицький зауважував, що він “неспроможний був 1882 р. дати хроніку Шевченкового життя, бо не можна було побудувати біографії на самих лише споминах та листах. У нього не було твердого каркасу – документального, архівного матеріалу. Такі матеріали з’являться пізніше²¹”.

Михайло Новицький писав про цінність архіву Михайла Чалого та пошуки цих документів ще в 1920-х роках: “Коли в 1928–20 рр. друкувалося листування Шевченка, Українська Академія Наук звернулася до нащадків Чалого з проханням ознайомитися з його архівом. Племінниця Чалого Л. Ф. Добрашова запевнила Академію, що ніяких матеріалів про Шевченка у них немає. Як виявилось пізніше, це була неправда. Після раптової смерті Добрашової листи знайшлися; Л. В. Скубачевська через Х. М. Грамма передала Архів Чалого в Будинку-музей Шевченка. Тут уперше він був прочитаний автором цих рядків (виділено нами – О. К.). Це справжня сенсація, яка ніколи більше не повториться в анналах шевченкознавства²²”.

Документи фонду М. М. Новицького (Ф. 1. Оп. 1), що зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, зокрема плани, звіти, довідки тощо неупереджено свідчать про колосальну дослідницьку роботу, проведену науковим колективом Будинку-музею Тараса Шевченка щодо документальної спадщини Михайла Чалого. Завданням музею на той час було не тільки вивчити

матеріали з архіву М. К. Чалого та упорядкувати їх, а й видати збірку “Тарас Шевченко. Нові матеріали до його біографії”²³. Науковці писали, що “тема, безперечно, має винятковий майже сенсаційний інтерес. Праця М. К. Чалого насичена документами, матеріалами не стратила свого значення, бо те листування, яке ми знаходимо в його книзі, було єдиним джерелом для дослідників – через те, що автографи цих листів, як гадали шевченкознавці, загинули. І ось тепер архів М. К. Чалого знайшовся!”²⁴. “Побіжний розгляд паперів показує, що збереглися майже всі матеріали, що були колись опубліковані цим дослідником в книзі. У знайденому архіві єсть власні листи-оригінали Шевченка до Чалого, Щепкіна, Залеського, Куліша, Костомарова, Сераковського, Толстої, Штернберга, Рєпніної і ряд записок до Тараса Григоровича від Толстої, Тургєнєва, Жиліговського та ін.”²⁵.

Отож, як підкреслював Михайло Новицький, “слід, не відкладаючи, приступити до детального розгляду і студіювання архіву Чалого, щоб виявити нові, ще не друковані, матеріали. Протягом першого і другого кварталів архів буде розібрано, вивчено і упорядковано до друку збірки нових матеріалів про Шевченка”²⁶. Далі планом роботи Будинку-музею Тараса Шевченка передбачалося упорядкування до друку “Листів до Т. Г. Шевченка 1942–1860” з архіву М. К. Чалого²⁷. Виявлений епістолярій мали видати окремою книгою. В одному із звітів йшлося про те, що “заново написана передмова до збірника, підібраний великий матеріал до приміток. Працюють к. ф. н. К. П. Дорошенко, наукові робітники М. М. Новицький та Г. Д. Омеляненко”²⁸. У звіті за 1951 р. Михайло Михайлович писав: “Підібрав бібліографію про Чалого. Склав загальний абетковий покажчик до листування. [...] Остаточо закінчив підбирання матеріалів до приміток листування в цілому, а також зробив розмітку коментарів до головної частини листування – себто до тих листів, які не були опубліковані М. К. Чалим”²⁹.

Коли гортаєш поживклі архівні документи, що стосуються дослідницької роботи Михайла Новицького над архівом Михайла Чалого, вражає скрупульозність, серйозний науковий підхід вченого. Особливо ретельно і шанобливо опрацьовувався епістолярій Тараса Шевченка: кожен лист переписано на окремий аркуш, укладені детальні коментарі, максимально збережено авторський текст й орфографію поета.

Михайло Новицький розробив інструкцію щодо роботи над епістолярієм: листи передбачалося атрибутувати, у коментарях до видання мала бути літературно-історична та текстологічна інформація, аналіз попередніх публікацій. “Збірку листів до Т. Г. Шевченка за роки 1842–1861 – ми розбиваємо на три розділи. До першої частини збірки ми відносимо ті листи, які ще невідомі шевченкознавцям, дослідникам і друкуються вперше. В другій частині – подається листування, що вже було надруковано в книзі М. К. Чалого “Жизнь и произведения

Т. Г. Шевченка” (Київ, 1822), на сторінках журналу “Киевская старина” і газети “Киевлянин” (листи Бр. Залеського та М. С. Щепкіна)³⁰.

Але збірник так і не побачив світ – підготовка видання до друку припинилася, як видно з листа К. П. Дорошенко до І. С. Зільбернштейна від 5 червня 1957 р.: “Мы действительно предполагали подготовить к печати полное собрание писем к Шевченко, но давно отказались от своего намерения”³¹.

Щоправда, пізніше (1962 р.), 40 листів до Т. Г. Шевченка (23 із них публікувалися вперше) із колекції Михайла Чалого з коментарями були надруковані у двох номерах журналу “Советская Украина” (№ 10–11). Хоча Михайло Новицький зв’яв тексти, писав коментарі та примітки, особисто носив матеріали в редакцію, стаття під назвою “Неизвестные письма к Шевченко” з’явилася друком 1962 р. за підписом лише К. П. Дорошенко. На захист вченого стала група українських літераторів та вчених на чолі з М. Т. Рильським. Тільки після публікації їхнього звернення на сторінках “Літературної України” (випуск від 7 грудня 1962 р.), часопис назвав справжнього автора статті³².

У журналі “Советская Украина” було опубліковано не все – 5 листів, досліджених Михайлом Новицьким, ввела до видання “Листи до Т. Г. Шевченка” Л. Ф. Кодацька. Ім’я Михайла Новицького знову не було згадане. Сам шевченкознавець на це видання написав рецензію, яку вже після його смерті опублікував Ф. К. Сарана у журналі “Радянське літературознавство”³³. У рецензії Михайло Новицький вказує на значні хиби видання: помилки в коментарях, пропуски у текстах, неперевірені джерела тощо. “Примітки до листів наукового значення не мають: ні нових фактів, ні нового освітлення вони не дають. Автор нічого не досліджує, а тільки довірливо використовує старий матеріал”³⁴. Обурило Михайла Новицького зневажливе ставлення упорядника до Михайла Чалого і його архіву: “В передмові до книги “Листів” упорядник чимало місця приділяє Чалому, критикуючи його неточну манеру публікації – часто в уривках, з помилками, без хронологічних дат. Все це так! Але Кодацька неохоче говорить про Архів М. К. Чалого, переданий 1953 року Музеєм Шевченка в Інститут літератури”³⁵. “Звичайно, хронологію Чалого Кодацька використала повністю; чимало хронологічних дат упорядник перенесла з “Листування” 1929, не зазначивши навіть джерела”³⁶.

Архівні документи свідчать, що Михайлу Новицькому доводилося працювати в той час у нелюдських умовах: не мав житла, а директор К. П. Дорошенко виганяла його навіть із комірчини у підвалі музею: “Вдруге наказую ст. науковому працівникові Новицькому звільнити підвальне приміщення музею, яке він займає під квартиру. В разі невиконання цього наказу приміщення буде опечатано”³⁷. Дружину вчений втратив ще під час війни. Були й постійні закиди щодо змісту написа-

ного ним. Наприклад, 2 січня 1951 р. під час обговорення його рецензії на “Путівник Центрального державного музею Т. Г. Шевченка”, йому ставилося за провину те, що “В путівнику, де говориться про вплив Бєлінського на Шевченка, я написав слова Грибоєдова “Свежо придание, а вериться с трудом”³⁸”.

Попри все, Михайло Новицький самовіддано працював: досліджував за першоджерелами біографію Шевченка і текстологію його літературних творів, був редактором, упорядником видань, автором покажчиків та коментарів до них, надавав численні наукові консультації, писав рецензії.

Вчений перебував під негласним наглядом КДБ із 1929 р., про що свідчить “Обзорная справка по архивно-учетному делу № 39716 на Новицкого Михаила Михайловича”: “По возвращении в Киев, в 1946 году Новицкий установил связь с националистически настроенными лицами из числа научных работников. Оставаясь убежденным украинским националистом Новицкий свои враждебные националистические тенденции пытался пропагандировать по месту своей работы в государственном музее Шевченко”³⁹.

Під приводом скорочення посади Михайло Новицький був звільнений з роботи з Будинку-музею Тараса Шевченка: “По Будинку-музею Т. Г. Шевченка скоротити посаду старшого наукового співробітника та звільнити Новицького М. М.” (постанова Президії АН УРСР від 15 лютого 1952 р.⁴⁰ Так само у 1934 р. він був звільнений з Всеукраїнської Академії Наук.

Після звільнення з Будинку-музею Тараса Шевченка вченому вдалося влаштуватися на роботу до Державного музею Т. Г. Шевченка (далі – ДМШ) і там продовжити роботу над архівом Михайла Чалого. У 1962 р., через звинувачення у плагіаті, до якого була причетна директор музею, Михайло Новицький змушений був знову звільнитися. Невдовзі помер.

З жалем доводиться констатувати, що, оскільки вчений не мав змоги оприлюднити всі свої наукові праці, результатами його роботи над дослідженням архіву Михайла Чалого недобросовісно скористалися інші шевченкознавці.

Із зазначенням авторства напрацювання Михайла Новицького та його колег по музею використані у повному зібранні творів Тараса Шевченка у шести (1963–1964), десяти томах (1939–1964) та в останньому дванадцятитомному виданні.

А принципи роботи Михайла Новицького над архівом сформульовані у полемічному зверненні до колеги В. К. Анісова “Вы поймете силу и преимущество этой изнурительной черновой работы над первоисточниками – и убедитесь, в конце концов, что это единственный путь к подлинной науке. Сколько бы вы не читали теоретических ста-

тей классиков марксизма – без умения работы над первоисточниками вы не сумеете приложить этот теоретический метод на практике. Будет только одна злободневная фразеология! А научная работа – такой же тонкий инструмент, как и скрипка! Она не терпит посредственности”⁴¹.

¹ *Смілянська В.* Біограф та його “Хроніка”//*Кониський О. Я.* Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. Київ, 1991. С. 3–23; *Її ж.* Чалий Михайло Корнійович//*Шевченківська енциклопедія.* Київ, 2015. Т. 6. С. 709–712.

² *Лопата П.* Михайло Новицький (20 вересня 1892 р. – 29 березня 1964 р.)//*Новий шлях.* Український тижневик/Українське національне об’єднання Канади. URL: <http://www.infoukes.com/newpathway/12-2009-Page-11-1.html>. (дата звернення: 17. 01. 2017); *Карпінчук Г.* Видання творів Тараса Шевченка у 1920–1960-х роках за редакцією Михайла Новицького//*Вісник Книжкової палати.* 2014. № 2. С. 24–26; *Її ж.* Епістолярій Тараса Шевченка: внесок у його дослідження Михайла Новицького//*Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство.* 2014. № 9. С. 39–45; *Її ж.* Роль Михайла Новицького у становленні наукової документальної концепції біографії Тараса Шевченка/Сіверянський літопис. 2014. № 4. С. 200–208; *Її ж.* Шевченкіана у рецензіях М. М. Новицького (1923–1962)//*Міжнародна наукова конференція “Глобалізація/європеїзація і розвиток національних слов’янських культур” (до Дня слов’янської писемності і культури)* 24 травня 2016 р. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/user/view/id/865> (дата звернення: 11. 02. 2017); *Гарбар Л. В.* Михайло Михайлович Новицький (1892–1964): Матеріали до біографії//*Рукописна та книжкова спадщина України.* Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. Випуск 1915. С. 332–342.

³ *Чалый М. К.* Жизнь и произведения Тараса Шевченко (Свод материалов для его биографии). Киев, 1882. С. 303.

⁴ *Чалый М.* Иван Максимович Сошенко. Киев, 1876: *Его же.* Юные годы П. А. Кулиша//*Киевская старина.* 1897. № 5. Отд. 1. С. 295; *Его же.* Посещение Т. Г. Шевченко сахарного завода Яхненка и Смиренка//*Киевская старина.* 1889. № 2. С. 459–464.

⁵ *Галайба В.* Фотоспомин. Київ, якого немає: анований альбом світлин 1977–1988 років. Київ: Головкивархітектура; НДІТІАМ, 2000.

⁶ *Уварова В. М.* Т. Г. Шевченко і Київ: путівник-довідник. Київ, 1962. С. 62–63.

⁷ Слищенко Леонід Олександрович (1889–1941) – український громадський і політичний діяч на Далекому Сході, Забайкаллі. Навчався у 4-ій Київській гімназії, Київському університеті, Казанському юнкерському училищі. 1910 р. призначений до 1-го Сибірського гарматного дивізіону. У 1918 р. уповноважений Забайкальською Українською Окружною Радою на формування українських військових частин, начальник штабу з формування українських військових частин у Читі. У 1920 р. в агітаційній поїздки по Приморщині намагався схилити українців до автономії. Від 1920 р. мешкав у Харбіні (Маньчжурія). Напевно, не випадково Михайло Корнійович доручав Леонідові Слищенку унікальний архів. Докл. див.: Чорномаз В. А. Зелений Клин. Енциклопедичний довідник. Владивосток, 2011.

⁸ Уварова В. Дорогоцінні знахідки//Літературна газета, 22 серпня 1961 р.

⁹ ЦДАМЛМ України (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 4.

¹⁰ Уварова В. Дорогоцінні знахідки...

¹¹ Уварова Варвара Микитівна (1896–1976) – український педагог і шевченкознавець. У 1950–1952 рр. – мол. наук. співробітник ДМШ (нині – НМТШ), у 1954–1957 рр. – наук. співробітник Будинку-музею Тараса Шевченка, автор книги “Т. Г. Шевченко і Київ”.

¹² Уварова В. Через сто років//Вечірній Київ, 7 жовтня 1961 р.

¹³ Акт вступу експонатів до фондів БМШ. 25 серпня 1964 р.//Фонди БМШ.

¹⁴ Дорошенко Катерина Петрівна (1908–1985) – мовознавець, літературознавець, канд. філол. наук. У 1944–1951 рр. – директор БМШ, у 1951–1979 рр. – директор ДМШ; водночас із 1951 р. – тимчасово в. о. директора БМШ. Автор досліджень “Т. Г. Шевченко: Життя і творчість”, “Слово про великого Кобзаря”, редактор колективних праць: “Т. Г. Шевченко в критиці”, “Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників”, путівників по музею. Брала участь у підготовці “Словника мови Шевченка”; Новицький Михайло Михайлович (1892–1964) – шевченкознавець, дослідник біографії Т. Г. Шевченка, редактор-видавець його творів. Науковий співробітник Комісії ВУАН для видавання пам’яток новітнього письменства. З 1921 р. – співробітник Інституту літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка: працював у Комісії для видань пам’яток новітньої українського письменства, керував семінаром текстології та кабінетом біографії Т. Г. Шевченка. Разом із С. Єфремовим підготував видання творів Т. Г. Шевченка: “Поезія” (1927), “Щоденник” (1927) та “Листування” (1929). Очолював “Комісію доби й оточення”, працював у Комітеті для видання творів Т. Г. Шевченка при ВУАН. 1937 р. заарештований, у Київ повернувся 1946 р.. До кінця життя працював у музеях: у 1946–1952 рр. – в БМШ, у 1954–1962 рр. – у ДМШ. Брав участь у підготовці до друку ПЗТ Т. Г. Шевченка у 10 т. (1939–1964), “Біографії Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників”, “Спогадів про Т. Г. Шевченка”; Анісов Василь Федорович (1912–1974) –літературознавець, мистецтвознавець. Дослідник творчості Т. Г. Шевченка. У 1944–1952 рр. – наук. працівник БМШ. У співавторстві з Є. Середою написав “Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка”, “Від підмайстра до академіка”; Омеляненко Ганна Дмитрівна (1907 р. н.) – шевченкознавець, автор путівника “Будинок-музей Т. Г. Шевченка в Києві”, шевченкознавчих статей; Шпілевич Віра Володимирівна (1889–1979) – бібліограф. З січня 1938 р. – співробітник Будинку-музею Т. Г. Шевченка, у 1940–1941 рр. – ст. наук. співробітник, завідувач книжково-бібліографічного відділу Центрального музею Т. Г. Шевченка. У 1944–1949 рр. повернулася до роботи в БМШ. Брала участь у створенні Ювілейної шевченківської виставки (1939), експозицій Центрального державного музею Т. Шевченка (1940–1941), БМШ.

¹⁵ ЦДАМЛМ України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 371. Арк. 133.

¹⁶ Білокін С. Досье шевченкознавця//Літературна Україна. 2007. № 38(5226). С. 1, 8; № 39(5227). С. 7–8.

¹⁷ ЦДАМЛМ України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 371. Арк. 6.

¹⁸ Білокін С. Зазнач. твір.

¹⁹ Домовая книга для прописки громадян, проживаючих в доме № 8а по Крещатицькому переулку Ленинский район, Будинку-музей Т. Г. Шевченка. Начато 19 июня 1944. (Фонди БМШ). С. 4.

²⁰ ЦДАМЛМ України. Ф. 1. Оп. 1, Спр. 1. Арк. 4.

²¹ Там само. Арк. 7.

²² Там само. Спр. 16. Арк. 3–4.

²³ Там само. Арк. 130.

²⁴ Там само. Арк. 135.

²⁵ Там само. Спр. 371. Арк. 136.

²⁶ Там само. Арк. 137.

²⁷ Там само. Арк. 13.

²⁸ Там само. Арк. 18.

²⁹ Там само. Арк. 13.

³⁰ Там само. Арк. 28.

³¹ Там само. Спр. 370. Арк. 19.

³² *Карпінчук Г.* Епістолярій Тараса Шевченка: внесок у його дослідження Михайла Новицького//Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2014. № 9. С. 39–45.

³³ *Новицький М.* Про видання “Листи до Т. Г. Шевченка” 1962 року//Радянське літературознавство. 1966. № 2. С. 63–66. (Матеріали упорядкував і надрукував Ф. К. Сарана).

³⁴ ЦДАМЛМ України. Ф. 1. Оп. 1. Спр.16. Арк.19.

³⁵ Там само. Арк. 3. 1953 р. архів М. К. Чалого потрапив до Київського Державного музею Шевченка, а далі – до відділу рукописів Інституту літератури АН УРСР. Нині зберігається у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, архів (ф. 92).

³⁶ Там само. Арк. 22.

³⁷ Там само. Ф. 1. Оп.1. Спр. 371. Арк.93

³⁸ Там само. Арк. 27.

³⁹ *Білокін С.* Зазнач. твір.

⁴⁰ ЦДАМЛМ України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 371. Арк. 49.

⁴¹ Там само. Арк. 19.

The history of transfer of Mychaylo Chalyi's private archives to the Taras Shevchenko's Memorial House-Museum is highlighted. The author analyzes the contribution of museum scientists to research of this archival complex, considers methods and conditions of work, analyzes the process of revealing, studying and attributing of unpublished documents, preparation of comments, publishing of works.

Key words: M. K. Chalyi; the personal archives; The Taras Shevchenko's Memorial House-Museum; M. M. Novytskyi; V. M. Uvarova; the manuscripts; the Shevchenko studies; the publications.